

Lenin'den sonra¹

Sait Almış - Mehmet İnanç Turan

Stalin'in, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) sekreteri olmasından bu yana yaklaşık olarak bir asır geçmiş. Hruşçov'un, Stalin'i 1956'da XX. Kongre'de eleştirmesinden bu yana ise yarım asır geçmiş. Tarihin en büyük öğretmen olduğunu bilmeyenler şöyle düşünebilir: Artık tarihin tozlu arşivlerinde kalmış bu iki SBKP liderlerinden bize ne? Bugün bunları gündeme getirmenin ne yararı var?

Sovyetler Birliği'nin niçin yıkıldığının yanıtı, Sovyetler Birliği'nin tarihi içinde gizlidir. Lenin'den sonra yaşananları bilmeden, Sovyetler Birliği'nin yıkılış nedenini anlamak olanaklı değildir. *Lenin'den Sonra* adlı kitabımızı bu bakış açısıyla yazdık.

Polemiğin "sihirli" bir yanı var. Polemik sürecinde bir düşünce çınlıplak ortaya çıkar. Tartışmaya katılanlar düşüncüyü soyarlar. Bir görüşün, karşıt bir görüş tarafından eleştirilmesi de yarı yarıya böyle bir etki yaratır. Biz de kendimize karşıt görüşlü bir yazarı seçtik. Lenin'in ölümü sonrası yaşanan süreci, karşıt görüşlü yazarımız Grover Furr üzerinden tartışarak aktardık. Grover Furr'un polemige temel aldığımız *Hruşçov'un Yalanları* adlı kitabı, Yordam Kitap tarafından yayımlandı.

¹ Bu yazı Sait Almış ve Mehmet İnanç Turan'ın yazdığı, Ütopya Yayınları'nın yayımladığı, *Lenin'den Sonra* adlı kitaptan derlenmiştir.

Lenin'in vasiyetnamesi

Lenin Mayıs 1922'de hastalandı. Ancak hastalığı elverdiğince ülke ve parti sorunları ile ilgilenmeye devam etti. Partinin geleceği konusunda kaygılara kapılmıştı. Partinin bölünebileceğinden korkuyordu. 23 Aralık 1922'de, Nisan 1923'te toplanacak 12. parti kongresine iletilmek üzere bir mektup kaleme aldı ve bunu Stalin'e gönderdi. Lenin bu mektubunda partinin Merkez Komite üye sayısının artırılmasını istiyordu. Bölünmeyi zorlaştıracak bir önlemdi bu!

24 Aralık 1922'de ikinci bir mektup kaleme aldırdı Lenin. Bu mektupta Merkez Komite üyelerinin özelliklerini ele alıyordu. 4 Ocak 1923'te, 24 Aralık'ta yazdığı mektuba Stalin üzerine bir bölüm daha ekletti: Stalin'in parti genel sekreteri olarak muazzam bir yetkiyi elinde topladığını, bu yetkiyi dikkatli kullanabileceğinden emin olmadığını yazdırdı. Ayrıca Stalin'in kaba olduğunu, genel sekreterlikten alınmasını önerdi.

Bu son bölümün ve ikinci mektubun kendisinin ölümünden sonra ilk parti kongresine sunulmasını eşi Krupskaya'ya vasiyet etti.

Lenin 21 Ocak 1924'te öldü. Partinin 13. kongresi Mayıs 1924'te toplanacaktı. Lenin'in vasiyetine uygun olarak Krupskaya'nın bu belgeleri partiye ilemesi gerekiyordu. Krupskaya 18 Mayıs 1924'te bu vasiyeti partiye iletti. Ama parti Merkez Komitesi bu "vasiyetnameyi" 13. Kongre'de okumadı. Sadece birtakım delegelere "gizlice" okutmakla yetindi. Krupskaya'nın direnmesine rağmen Lenin'in vasiyeti yerine getirilmemiş oldu. Max Eastman 1926'da bu vasiyetnameyi *New York Times*'ta yayımladı.

Şimdi polemik yapacağımız yazarımızın bu konuda söylediklerine gelebiliriz. Grover Furr, Lenin'in bir vasiyeti olduğunu kabul etmiyor, bunu Hruşçov'un bir yalanı olarak görüyor. Şöyle yazıyor: "Hruşçov XX. Kongre delegelerine dağıtılan belgenin "parti tarihinde Lenin'in 'vasiyeti' olarak bilinen" belgeler olduğu konusunda **yalan** söylemişti. Tersine Lenin'in son mektupları Bolşevik çevrelerde hiçbir zaman onun 'mirası' olarak değerlendirilmedi."

Yazar, "vasiyetname" sözcüğüne takılıyor. Lenin'in mektuplarının başında gerçekten böyle bir sözcük yok. Ama bu mektupların **ölümünden** sonra okunmasını eşi Krupskaya'dan istemesi bir vasiyettir, yazdıkları da vasiyetname anlamına gelir.

Yazar, Lenin'in bu mektuplarda üzerinde durduğu konuların içeriği hakkında suskun kalıyor. Lenin'in Stalin'in görevden alınmasını istemesi konusunda bir yorum yapmıyor. Lenin geriye bıraktığı bu iki mektupta Stalin için ne demişti?

Stalin yoldaş genel sekreter olmasından bu yana geçen süre içinde elinde olağanüstü yetki toplamıştır. Ve ben elindeki bu muazzam yetkiyi her zaman dikkatle kullanacağı konusunda emin değilim.

2 Grover Furr, *Hruşçov'un Yalanları*, çev. Tansu Akgün, Yordam Kitap, 2008, s. 22.

...

Stalin gereğinden fazla kaba. Komünistler arasında, bizler arasındaki ilişkilerde kesinlikle rahatsızlık vermeyen bu eksiklik, bir genel sekreter için kabul edilemez nitelik haline geliyor. Yoldaşlar; ben bu nedenle Stalin'in başka göreve getirilmesi konusunu görüşmenizi öneriyorum. Bu göreve, Stalin'e göre her şey bir yana tek bir olumluluğu olan, yani daha sabırlı, ağırbaşlı, kibar ve başkalarına daha çok dikkat gösteren kaprissiz vb. bir yoldaş önerilmeli.³

Yazar, Lenin'in bu görüşlerini bir bilim insanı titizliği ve tarafsızlığı ile inceleyeceğine geçiştiriyor. Çünkü Lenin'in dile getirdiği Stalin hakkındaki kaygılar yazarın hoşuna gitmiyor.

Bu değerlendirme ister bir vasiyet olarak kabul edilsin, isterse edilmesin, Lenin'in geriye bıraktığı bir mirastır. Hem de öyle bir mirastır ki, Lenin'in öğüdü tutulmadığı için, Stalin dünya komünist hareketine büyük zararlar verebilmiştir.

Lenin'in Stalin'e mektubu

18 Aralık 1922'de SBKP (MK) Genel Toplantısı'nda Lenin'in görevlilerle görüşmesine ve mektuplaşmasına engel olunması yönünde bir karar alınmıştı. Bu işlerin denetimi de Stalin'in sorumluluğuna verilmişti.

Lenin bu kararı dinlemiyor; daha önce bahsettiğimiz mektuplara ek olarak, Gürcü ulusal sorunuyla ilgili mektuplar kaleme alıyordu. Özellikle bu sorunla ilgili olarak kaleme aldirdığı 31 Aralık 1922 tarihli metinde, Stalin'i "nasyonalist sosyalist" olarak suçluyordu.

Krupskaya, Lenin'in destekçisiydi; Lenin'i partinin durumu hakkında bilgilendiriyordu. Stalin ise Krupskaya'yı kontrol ediyordu. Krupskaya, Lenin'in bir mektubunu yazdığı için, Stalin tarafından Aralık 1922'de kabaca azarlanmıştı. Krupskaya bu olayı Politbüro başkanı Kamanev'e gönderdiği bir mektupla açıklamıştı. Zinovyev de mektubu okumuştı. Krupskaya, Stalin'in kendisine kaba bir oyun oynadığını, özel hayatına saygısızca müdahale ettiğini söylüyordu: Mektupta şöyle cümleler vardı:

Stalin, Vlad. İlyiç'in doktorların izniyle bana dikte ettirdiği nispeten kısa mektupla ilgili olarak dün bana **çok kaba bir oyun** oynadı. Ben partiye daha dün girmedim. 30 yıl boyunca tek bir yoldaşımdan kötü bir söz duymadım. (...) Lütfen beni özel hayatıma saygısızca müdahale edilmesinden, **seviyesiz küfürlerden ve tehditlerden** koruyun. Stalin'in gözünü korkutmak için denetleme komisyonuna başvurabilirim, ama bu aptalca tartışmaya harcayacak ne kuvvetim ne de zamanım var. Ama sinirlerimin çok gerildiğini söylemeliyim.⁴

Krupskaya 5 Mart 1923'te Stalin'in tutumunu Lenin'e anlatmak zorunda kaldı

3 V.İ. Lenin, aktaran Tarık Demirkan, *Bitirilmemiş Devrim*, Amaç Yayınları, 1988, s. 25-27.

4 N.K. Krupskaya, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 21.

ve bu olayı önemsememesini Lenin'den rica etti. Buna rağmen Lenin, Stalin'e aynı tarihte (5 Mart 1923'te) bir mektup yazdı, özür dilemesini istedi. Lenin'in mektubu şöyleydi:

Yoldaş Stalin'e

Çok gizli, özel,

Kopyaları Kamenev ve Zinovyev yoldaşlara

Çok Saygıdeğer Stalin Yoldaş,

Karıma telefon edip hakaret edecek kadar kabalaştınız. Kendisi söylenenleri unutmaya hazır. Yine de Zinovyev ve Kamenev'e olanlardan söz etmiştir. Benim ise bana karşı yapılanı öyle kolayca unutmaya niyetim yok ve karıma yapılan her şeyi bana yapılmış sayacağımdan kuşku duyulmamalı. Dolayısıyla sözlerini geri alıp özür dilemeyi mi, yoksa aramızdaki ilişkileri koparmayı mı yeğleyeceğinizi düşünmenizi istiyorum.

Saygılarımla,

LENİN⁵

Stalin 7 Mart 1923'te Lenin'e yanıt verdi. Yaptığı davranışın Lenin'in sağlığını korumak için olduğunu belirtti. Lenin'den yarım ağızla (suçlu olduğunu kabul etmeyerek) özür diledi. Mektup aynen şöyleydi:

Lenin Yoldaş!

Beş hafta önce sadece eşiniz olarak değil, eski bir parti yoldaşım olarak da gördüğüm Nadejda Konstantinovna'yla bir telefon görüşmesi yaptım ve yaklaşık olarak şunları söyledim:

'Doktorlar sağlığına yeniden kavuşabilmesi açısından çok önemli olduğu için İlyiç'e politika ile ilgili bilgilerin verilmesini yasakladı. Siz, N. K. görünüşe göre bu yasağa karşı geliyorsunuz. İlyiç'in hayatıyla oynayamazsınız' vb.

Bu sözlerimde size "karşı", sizin en kısa sürede sağlığınıza kavuşmanızı sağlama amacından başka herhangi bir kaba ya da kabul edilemez bir tavır olduğunu düşünmüyorum. Ayrıca bu yasağın uygulanmasını sağlamanın görevim olduğunu düşünüyorum.

N.K. ile sonradan yaptığımız görüşmeler bunun bir yanlış anlaşılma olduğunu ortaya koydu, zaten başka bir şey olamazdı ve olamaz.

Bununla birlikte, bu konuda **ne "suçum" olduğunu ve bunu benden neden istediğinizi anlamama rağmen** bu konuşmadaki sözlerimi 'geri almamı' istiyorsanız, geri almaya hazırım.

J. Stalin⁶

5 V.İ. Lenin, aktaran Moshe Lewin, *Lenin'in Son Mücadelesi*, çev: Seyfi Öngider, Mer Yayınları, 1992, s. 87.

6 Grover Furr, a.g.e., s. 311.

Stalin'in özür dilemesinin ne kadar inandırıcı olduğuna okuyucu karar verebilir. Ama bu önemli değil, tartışacağımız konu Lenin'in 5 Mart 1923 tarihli mektubunun gerçek veya sahteliğidir.

Bu konu niçin önemli? Yazarın bilimsel bir mantıktan uzak olduğunu göstermesi açısından önemli. Yazarın mantığı Stalin savunuculuğuyla o kadar körleşmiş ki, Stalin'den çok Stalinci geçinerek, Lenin'in 5 Mart 1923 tarihli Stalin'i eleştiren mektubunun sahte olabileceğini söyleyebiliyor. Diyor ki: "Lenin'in Stalin'e yazdığı 5 Mart 1923 tarihli mektubun **sahte** olabileceğini düşünmemizi gerektiren sağlam dayanaklar var."⁷

Yazar böylece Stalin'in gerçek olmayan bir mektuba yanıt yazdığını iddia etmiş oluyor. İlginç olan nokta, bu mektubun sahteliğine "sağlam dayanak olarak" gösterdiği kaynak ise Saharov'un bir incelemesi. Ortada bir belge yok, Saharov'a dayanarak Lenin'in mektubunu yalanlamaya çalışıyor yazar. Üstelik Lenin'in sekreterleri Volodiçeva'nın bu mektubu Stalin'e elleriyle teslim ettiğini kendisi başka bir amaçla aktarıyor. "Mektubu elden teslim ettim. Vladimir İlyiç'in cevap beklediğini, endişelendiğini söyleyerek Stalin'den cevap yazmasını rica ettim."⁸

Bu kadar bilime aykırı davranış olur mu? Mektubu yazdıran belli, yazan belli, götüren belli. Bu mektuba cevap yazan belli. Yazar hâlâ "bu mektup sahte olabilir," diyor.

İşte, *Hruşçov'un Yalanları*'ni yazan Grover Furr böyle bir mantığa sahip! Kitabı bu mantığın örnekleri ile dolu!

Stalin'i kim putlaştırdı?

Grover Furr, Hruşçov'un konuşmasında dile getirdiği kişi kültürünün varlığına karşı çıkmıyor. Yazara göre, Stalin'i putlaştıranlar, onun kişi kültürünü şişirenler, Stalin'in muhalifleri! Stalin'e içten içe karşı olanlar bilinçli biçimde Stalin'i putlaştırdılar: "Stalin 'kültü'ünün geliştirilmesi ve şişirilmesinin, içten içe **muhalefet eden** kişilerin kendilerini gizleme gayretiyle bağlantılı olduğuna dair kanıtlara sahibiz."⁹

Yazarın mantığı o kadar çürük ki, bir örnekle yıkılabilir. Tersinden örnek verelim: Stalin'i göklere çıkaranlar arasında hep Stalinci kalmış Jdanov, Molotov, Komintern Genel Sekreteri Georgi Dimitrov gibi yüzlerce yönetici var. Bunlar hiç de Stalin'e muhalif değillerdi; ama Stalin'i övme noktasında birbiriyle yarışıyorlardı. Stalin'in kişisel kültürünü en başta bunlar şişiriyordu.

⁷ Grover Furr, a.g.e., s. 23.

⁸ M.A. Volodiçeva, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 311.

⁹ Grover Furr, a.g.e., s. 18.

Stalin kendi kişi kültürüne karşı mıydı?

Yazarın Stalin kültürü konusunda ikinci iddiası şu: Stalin kendi kişi kültürünü oluşturmaktan uzaktı. Stalin kendinin putlaştırılmasını istemiyordu. Peki, bunun kanıtı neydi? Yazar bize Stalin'in kendisinin yüceltilmesini istemeyen sözlerini kanıt olarak gösteriyor. "Stalin kendisine atfedilen suçları işlemediği gibi, kendi kültürünü oluşturmaktan da oldukça uzaktı. Tersine, günümüzde ortada olan pek çok kanıtla göre, Stalin kendi kişiliğinin rahatsız edici derecede yüceltilmesine karşı çıkan sert konuşmalar yapmıştı,"¹⁰ diyor.

Evet, gerçekten, Stalin'in kendisine yapılan övgülere karşı çıktığı birçok yazı gösterilebilir. Yazar, Stalin'in "beni övün" diyen yazılarını arıyor, bulamıyor. Hemen kararını veriyor. O halde Stalin'in putlaştırılmasından kendisi sorumlu değildir.

Yazar düşünemiyor ki, insanın kendini putlaştırması, "beni övün" diyerek sağlanmaz. Stalin aptal değildi. Kendinin övülmesini bir emir gibi dayatamazdı. Ya da kendinin övülmesini isteyen yazılar yazamazdı.

Stalin kendi kişiliğinin yüceltilmesine, kişilik kültürüne karşı olsaydı, biyografisine kendini öven sözler yazar ya da yazdırır mıydı? Hayatta iken heykellerinin dikilmesini ister miydi? Kendi adına bilim ve sanat ödülleri düzenletir miydi? Ulusal marşa adını yazdırır, Parti toplantılarında kendini öven konuşmalar yaptırır mıydı? Bunlara karşı olsa engel olmaz mıydı?

Stalin'in kuşkucu kişiliği

Karşımızda öyle bir kuşkucu kişilik var ki; en yakınındaki yoldaşlarından, en yakın akrabalarından, hatta öz kızından bile kuşkuluyor. Böyle bir kişiliğin iktidarda kalma savaşının kanlı olması hiç de şaşırtmıyor bizleri.

Molotov son yıllarda Stalin'in gözünden düşmüş olmasına rağmen, Stalin'i savunmaktan vazgeçmemiş bir Stalincidir. Bizim açımızdan kişinin anıları her seferinde doğruyu yansıtmaz. Güvenilmez kişilerin anılarına ise iki kez dikkatli yaklaşmak gerekir. Grover, Molotov'a çok önem verip, onu kaynak olarak kullanan bir araştırmacıdır. Yazarımız için Molotov'dan Stalin'in kuşkuculuğu hakkında bir görüş aktaralım: "Son yıllarda bana öyle geliyor ki, Stalin kendini yeterince kontrol edemiyordu. **Kimseye güvenmiyordu.**" "**Çok şüpheliydi.** O kadar zor yıllar yaşadı (...) son yıllarda biraz **dengeğini yitirdi.**"¹¹

Stalin'in kuşkuculuğu o kadar hastalıklı bir hal almıştı ki kendi kızından bile kuşkulanıyordu. Stalin'in kızı Svetlana, babasının bu konudaki kuşkuculuğunu şu sözlerle anlatır:

Babam bana çok geçmeden "şu senin ilk kocan siyonistlerce yoluna çıkarılmış" dedi. "Baba" diye itiraz etmeye çalıştım, "gençler siyonizme o kadar önem

¹⁰ Grover Furr, a.g.e., s. 16.

¹¹ Feliks Çuyev, *Molotov Anlatıyor*, Yordam Kitap, çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, Suna Kabasakal, 2010, s. 294- 351.

vermezler.” “Hayır, anlamıyorsun” diye kesin yanıt verdi. “Bütün eski kuşak siyonizme bulaşmıştır ve şimdi de gençlere öğretiyorlar.” Onunla tartışmanın yararı yoktu.

Sorunca teyzelerimin de neden suçlu olduğunu söyledi. “Çok konuştular. Çok biliyorlar ve çok konuştular. Ve düşmanlara yaradı.” Acımasızdı, olabildiği kadar tüm dünyaya acımasızdı.

Her yerde düşman görüyordu. Suçlama ve kin tutma hastalığına yakalanmıştı, yalnızlığın ve tecrit olmanın sonucuydu.

Bir gün bana bütün içtenliğiyle “sen kendin de Sovyet aleyhtarı cümleler kullanıyorsun” dedi. İtiraz etmeye veya bunu nerden çıkardığımı sormaya çalışmadım.¹²

Stalin'in hükümranlık kavgası

Lenin öldüğünde Politbüroda yani partinin en üst organında Stalin'den başka 6 kişi daha vardı. Trotskiy, Buharin, Kamanev, Zinovyev, Rikov ve Tomski. Hepsisi de Ekim devriminde ve iç savaşta Lenin'le birlikte savaşmış komünist liderlerdi. Parti içinde tek hâkim kişi olmayı tasarlayan Stalin için her biri birer rakipti. Onların hepsini birden karşısına alması akıllıca olmazdı. Aralarındaki görüş ayrılıklarından yararlanarak taktik bağlaşıklıklar kurdu. Rakiplerini tek tek parti yönetiminden tasfiye etti.

Troçki, Kamenev ve Zinovyev'in tasfiyesi

1923 yılında Stalin baş düşman olarak gördüğü Trotskiy'ye karşı Zinovyev ve Kamenev'i yanına aldı. Partinin Mayıs 1924'te toplanan 13. Kongresinde Stalin-Zinovyev-Kamenev üçlüsü sol muhalefeti yenilgiye uğrattılar.

Stalin Politbüro'da egemenliği ele geçirmeyi amaçladığından, Ocak 1926'da Kamenev Politbüro'da aday üye statüsüne düşürüldü ve yerine Stalin yanlısı olan Molotov-Voroşilov-Kalinin alındı.

1927 Ekim devrimi kutlamalarından sonra Trotskiy ve Zinovyev partiden, Kamenev MK'nden çıkarıldılar. 1927 Aralığında Trotskiy ve Zinovyev'in yokluğunda toplanan 15. Parti Kongresinde muhalefet tamamen ezildi. Muhalefete mensup on iki üye MK'den atıldı. Muhalefet yanlısı doksan aktif üye partiden çıkarıldı. Politbüro, Trotskiy ve onu destekleyen bir grup insanı Moskova'dan uzaklaştırmaya karar verdi.

Grover Furr, Trotskiy'nin görüşlerini savunanları cezalandırmaya karşı değil. Yalnız Troçkistlerle ilişkisi olan herkesi değil, Trotskiy'nin görüşünü savunanı bulup, o kişinin cezalandırılmasını istiyor. Bunu da Stalin'in üstünlüğü olarak sunuyor. Yazar, Stalin'in 3 Mart 1937 tarihli konuşmasından şu satırları aktarır: “Bugün Trotskizmle mücadele ederken eski yöntemleri, **tartışma yöntemini** değil, yeni yöntemleri, **köklerini kurutacak**, bozguna uğratacak yöntemleri kullanmak zorundayız.”¹³

12 Svetlana Allihuyeva'nın *Mektupları*, Düşün Yayınevi, çev: Kudret Emiroğlu, 1988, s. 202–203.

13 J. Stalin, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 331.

Stalin burada ne demek istiyor? Troçkistleri fiziksel olarak yok edeceğiz! Yazarın buna bir itirazı yok. Yazar daha önce Stalin'in farklı görüşlere "hoşgörüle" yaklaştığını, kimseyi görüşlerinden dolayı fiziksel-manevi olarak yok etmediğini anlatmıştı. Bunun yalan olduğunu yukarıdaki sözler bir kez daha belgeliyor.

Stalin'in büyük temizlik harekâtı

Stalin 1929 yılına gelindiğinde kendine rakip gördüğü Politbüro üyelerini partiden ve siyasetten tasfiye etmişti. Partide ve ülkede tek hükümrân Stalin'di. Trotskiy 1927 yılında partiden atıldı, Şubat 1929'da yurtdışına sürüldü. Buharin, Kasım 1929'da Politbüro'dan çıkartıldı. Aynı yıl Tomski, parti ve Komintern'deki görevlerinden alındı. Yaşananlara tahammül edemeyen Tomski daha sonra intihar etti. Zinovyev ve Kamanev 1928 yazında pasifize edilmişti.

Stalin ölümcül rekabetten başarıyla (!) çıkmış, partide en önde gelen komünist önderleri siyasi olarak tasfiye etmişti.

Kana bulan parti içi muhalefet: Ryutin ve arkadaşları

1932 yılına gelindiğinde terör havası merkez yönetimden parti içine yayılmaya başladı. Ryutin 1914 yılından beri parti üyesiydi. Stalin'in uygulamalarına karşı 1931 yılından beri parti içinde örgütlenmeye çalışıyordu. 1932'de 17. Kongre öncesi Ryutin ve arkadaşları bir konferans topladılar ve "Ryutin Platformu" olarak bilinen bir bildiriye kaleme aldılar. Bu belge ancak 1988'de ortaya çıkabildi. Bu bildiri, 1932 yılına gelindiğinde Stalin'in nasıl bir rejim kurduğunu gösteriyordu. Ryutin Platformu parti üyelerine şöyle sesleniyordu:

Yoldaşlar!

Stalin ve kliği partiyi şimdiye dek görülmemiş bir çıkmaz sokağa soktu. Ölümcül bir bunalımla karşı karşıyayız. Stalin sahtekârlığa, iftiraya ve parti kadrolarını aldatmaya başvurarak, inanılmaz bir terörle, "Bolşevik ülküleri ve partinin birliğini korumak" sloganının ardına sığınıp, partinin tüm örgütsel gücünü kullanarak, son beş yıl içinde parti yönetim organlarından en seçkin Bolşevik kadroları uzaklaştırmış, parti içinde ve ülke çapında kendi **diktatörlüğünü ilân etmiş**, Leninizmden uzaklaşıp başına buyruk maceracılığa dalmış, **zalimliğiyle** Sovyetler Birliği'ni uçurumun kenarına sürüklemiştir.

...

Parti yönetiminin anti Leninist politikası, Komintern'in anti Leninist politikasıyla tamamlanıyor. Komünist dünya devriminin kurmay merkezi olan Komintern, komünist partilerin sıradan işlerinin görüldüğü, **Stalin'e ait** basit bir büro haline geldi. Bu büroda masaların başında şeflerin emirlerini uysalca yerine getirmekten başka işe yaramayan korkak memurlar oturuyor. Bolşevik partinin içine düştüğü derin bunalım, Komintern'in de bunalımına neden oldu.¹⁴

14 Ryutin Platformu, aktaran Tarık Demirkan, *Devrim devrim diye diye*, s. 108, 112, 113-114.

Ryutin ve arkadaşları tam örgütlenmeden yakalandılar. Stalin'in emriyle göstermelik mahkemelerden sonra öldürüldüler, bir kısmı da çalışma kampına sürüldü. Stalin'in eline yoldaş kanı bulaşmıştı.

17. Parti kongresi kurbanları

Ocak 1934'te komünist partisinin kongresi yapıldı. Kongrede yapılan oylamada Kirov, Stalin'den fazla oy aldı. Stalin'e karşı birikmiş tepki "gizli biçimde" açığa çıkmıştı. Stalin'e karşı Kirov bir kurtuluş olarak düşünülüyordu. Parti Genel Sekreteri'nin Kirov olması gerekiyordu.

Kirov durumu Stalin'e bildirerek ona bağlılığını gösterdi ve Genel Sekreter olmayı reddetti. Kirov, Stalin'e bağlı bir liderdi. Seçim komisyonu başkanı Stalinci Kagonoviç, Stalin'in isteği üzerine oylamanın sonuçlarını tahrif etti: Stalin'i en çok oy almış gibi gösterdi. Stalin Genel Sekreter olarak kaldı.

Kirov, Stalin'e bağlılığını göstermişti, ama Stalin'in kulağına kar suyu kaçmıştı. Kirov karşısında aldığı yenilgiyi hazmetmesi mümkün değildi. Stalin kendisine güvensizlik oyu veren kongre delegelerini ve kongrede seçilen Merkez Komitesi üyelerini tasfiye etmezse rahat uyuyamazdı. Şimdilik örgütsüz de olsalar bu muhalif potansiyelin yarın yeniden karşısına çıkması muhtemeldi. Stalin gerekeni yaptı!

Büyük temizlik fitilinin ateşlenmesi: Kirov'un öldürülmesi

Kirov, Ocak 1934'te yapılan 17. Parti Kongresi'nde Politbüro'ya ve Orgbüro'ya seçilmişti. Kongre delegelerinden aldığı destekle Stalin'e rakip olduğunu göstermişti. Aralık 1934'te Kirov öldürüldü. Stalin, Kirov'un öldürülmesinin suçunu Kamanev, Zinovyev, Evdokimov, Bakayev gibi komünistlerin üzerine yıktı.

Ağustos 1936'da bir yıl önce tutuklanan 19 sanık arasından özellikle seçilen dört kişi Kirov'u doğrudan öldürmekle suçlandı. Yani Kirov cinayetinin örgütleyicisi bu dört kişiydi. Kamanev, Zinovyev, Evdokimov, Bakayev dört kişilik cinayet kadrosuydu. Bu sefer suçlular ölümle cezalandırılacaktı.

Bu cinayet Stalin için, Kirov gibi bir rakibin Politbüro'dan fiziksel olarak tasfiyesi demektir. Stalin cinayetin sorumluluğunu Zinovyev ve Kamanev'e yükleyerek, bu iki ezeli rakibinden de ebediyen kurtulmuş oluyordu.

Buharin: Stalin'in ideologu ajan çıktı!

Buharin 1917 Ekim devrimi öncesi Merkez Komitesine seçildi. Lenin'in ölümünden sonra Politbüro'ya girdi. 1917-1929 yılları arasında *Pravda*'nın başyazarlığını yaptı. 1926-1929 yılları arası Komintern Yürütme Komitesi'nde başkanlık görevini yerine getirdi. 1934-1937 döneminde Sovyet devletinin yayın organı *İzvestia*'nın yayın yönetmenliğini yaptı.

27 Şubat 1937'de "Sovyet devletine komplo hazırlamak" iddiasıyla tutuklandı. 15 Mart 1938'de idam edildi.

Buharin, politikada ve ideolojik alanda birçok hata yaptı. En büyük hatası,

Stalin'in muhalefeti ezme sürecinde ona verdiği destekti. Ayrıca uzun bir süre Stalin'in ideologu oldu. 1928 yılından sonra Stalin ile arası açılmaya başladı. Ama her seferinde Stalin parti içindeki örgütsel gücüne dayanarak onu ezdi. Stalin'e karşı ilkeli bir kavga yürütemedi, defalarca geri adım attı.

Şubat 1937 MK toplantısında Stalin ve yandaşlarına karşı cüretli bir kavga verdi. Tutuklanacağını anlamıştı, bir komployla karşı karşıyaydı. Stalin ve adamları (Voroşilov, Kaganoviç, Klopliankin, Molotov, vb.) Buharin ve arkadaşları hakkında "itirafta" bulunmuş sanıkların ifadelerini toplantıda dağıttılar. Bunların hepsi düzmece itiraflardı.

Buharin, Molotov'a "Ben Zinovyev ya da Kamanev değilim, size kendim hakkında yalanlar söylemeyeceğim" dedi. Ne var ki tutuklandıktan sonra kendisi hakkında yapılan iftiraların hepsini olmasa da bir kısmını kabul etmek zorunda kaldı. Yabancı gizli servislerin ajanı olarak suçlanmıştı, bunu kabul etmedi. İronik biçimde karşı-devrimci bir darbenin ideologu ve pratik örgütleyicisi olduğunu söyledi. Stalin, Buharin'in "ajan" olduğunu kabul etmesini istiyordu. Buharin hiç olmazsa bu noktada direndi.

Yazar Grover Furr'a göre Buharin'in öldürülmesi doğru bir karardır. Çünkü Buharin, yönetim karşıtı bir komplonun içinde olmuştur, suçludur. "Mevcut kanıtlar, (...) Buharin'in kesinlikle geniş kapsamlı bir yönetim karşıtı komplonun içinde olduğunu gösteriyor."¹⁵

Peki, mevcut kanıtlar ne? Yazar bize kanıt olarak Buharin'in mahkemede söylediklerini gösteriyor. Diyor ki: "Aslında Buharin de mahkemede terörist eylem hazırlıklarına katıldığımı kabul etti."¹⁶

Halbuki gerçek tam tersidir. Buharin tüm politik hatalarına, ideolojik yanlışlıklarına karşın komünistti. Ne Stalin'in suçlamalarını, ne ölümü hak etti. Buharin'in geriye bıraktığı mektup, gerçekleri açıklayan tarihsel bir belge olarak Sovyet arşivinde yerini aldı.

Sürdürdüğü ortaçağ yöntemleriyle muazzam güce sahip olan, örgütlediği iftira kampanyalarıyla kendinden emin ve cesur bir şekilde işleyen bu cehennem makinesi karşısında çaresiz olduğumu hissediyorum.

...

Hiçbir zaman hain olmadım. Lenin'in yaşamı için kendi canımı feda edebilirdim. Kirov'u severdim ve Stalin'e karşı da hiçbir şey hazırlamadım. Parti yönetiminin yeni, genç ve onurlu nesilleri, sizlerden mektubumu parti üyelerine okutmanızı, suçsuzluğumu ilan etmenizi, parti üyeliğimi geri vermenizi rica ediyorum.

Unutmayın yoldaşlar, komünizme doğru zafer içinde taşıdığınız o bayrakta benim kanımdan da bir damla vardır.¹⁷

15 Grover Furr, a.g.e., s. 211.

16 Grover Furr, a.g.e., s. 211.

17 Nikolay Buharin, aktaran Tarık Demirkan, *Bitirilmemiş Devrim*, s. 120,121-122.

Sonuç olarak diyoruz ki, Buharin bir karşı-devrimci, bir ajan değildi. Buharin'in ajanlığıyla ilgili suçlamalar, Stalin ve adamlarının yalanlarıydı!

Hruşçov'un terörüne göz yuman Stalin

Hruşçov, 1937 yılında partinin Moskova Bölgesi genel sekreteri oldu. Ocak 1938'den sonra Ukrayna Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine getirildi. 1937–1938 Stalinci terör hareketinde önemli bir lider olarak görev aldı; binlerce insanın kanına girdi.

Grover Furr'un aktardığı belgeler büyük temizlik harekâtında Hruşçov'un suçlu olduğu kadar, Stalin'in de suçlu olduğunu, hatta en büyük suçlu olduğunu kanıtıyor. Grover'in, tarihçi Yuriy Jukov'a dayanarak aktardığı bir belgeye göre Hruşçov, Stalin'den 20 bin kişinin idam edilmesi için izin istemiş. Grover aktarıyor: "20 bin kişiyi kurşuna dizmeme izin verin. İmza: Hruşçov Nikita Sergeyeviç."¹⁸

Grover, Hruşçov'un bu isteğini Stalin'in dikkate almadığını belirtiyor. Kendi aktardığına Stalin'i temize çıkardığını sanıyor. Ancak her ikisinin suç ortağı olduğunu gösteren yukarıdaki gibi birçok yazışma var: "Sevgili Josef Visarionoviç! Ukrayna'da her ay 17-18 bin kişi cezalandırılıyor. Moskova 2-3 binden fazla kişinin cezalandırılmasını istemediğini söylüyor. **Gerekli ayarlamaları yapmanızı rica ediyorum.** Dostunuz N.Hruşçov"¹⁹

Bu belgeden açığa çıkan gerçekler ne? Toplu cezalandırmalar Stalin'in politikası gereği oluyor. Stalin'in bunlardan haberi var. Daha ötesi toplu katliam listelerinde "ayarlama" yapma yetkisi Stalin'e ait.

Stalin'in ulusal sorundaki suçları

1917 Ekim devrimi sonrasında Rus Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti'nin (RSSFC'nin) yanı sıra Ukrayna, Beyaz Rusya, Yukarı Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri zaman içinde kurulmuştu. Lenin bütün sosyalist cumhuriyetlerin federatif bir birliğinden yanaydı. Federasyon, sosyalist cumhuriyetlerin bağımsızlığını ve özerkliğini (ulusun belirli koşullar altında kendi kendini yönetme hakkını) koruyarak birliğini sağlayacaktı.

Rusya Komünist Partisi 10 Ağustos 1922'de sosyalist cumhuriyetlerin birlik ilişkilerini düzenleyecek kararnameyi hazırlamak üzere bir komisyon görevlendirdi. Bu komisyonun içinde Stalin, Kuybişev, Ordjonikidze, Rakovski, Sokolnikov yer alıyordu. Rus Sosyalist Cumhuriyeti ile diğer sosyalist cumhuriyetler arasındaki ilişkileri düzenleyen tasarıyı 24 Eylül 1922'de Stalin kaleme aldı. Stalin'in hazırladığı 24 Eylül 1922 Tasarısı'nda Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan Sosyalist Cumhuriyetlerinin Rus Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti'ne **katılması** öngörülüyordu.

Rusya'yı egemen ulus olarak kabul edip, diğer cumhuriyetlerin egemen ulusun

18 N.S. Hruşçov, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 324.

19 N.S. Hruşçov, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 326.

kontrolüne girmesini isteyen bir yasa tasarısıydı bu! Oysa sosyalist federasyon, eşit ulusların birliğini simgelemesi, yeni bir birliğin kurulmasını gerektiriyordu.

Ulusal sorunda ezen ulusun milliyetçiliğine her zaman karşı çıkmış olan Lenin, tasarayı okuduktan sonra tepkisini koymakta gecikmedi. 26 Eylül 1922’de tüm Politbüro üyelerine tasarı hakkında görüşlerini bildiren bir mektup gönderdi. Bu mektupta Stalin’i **aceleci** bulunduğunu belirten Lenin, **katılma** ifadesinin değiştirilmesini, **birleşme** ifadesinin kullanılmasını istedi. Lenin, Rusya ile diğer bağımsız cumhuriyetler arasında **eşit** koşullarda **Yeni Bir Birlik** istiyordu. Lenin diyordu ki: “Biz kendimizi (...) ötekileri ile **eşit** görüyor ve bunlarla bu eşitlik temeli üzerinde **Yeni Bir Birlik**, yeni bir federasyon halinde (...) birleşmeyi kabul ediyoruz. (...) Önemli olan (...) onların bağımsızlığını yok etmek yerine, yeni bir düzen yaratıp bir **eşit cumhuriyetler federasyonu** kurmaktır.”²⁰

Burada Lenin yine hiçbir ulusal eşitsizliğe göz yummayan bir lider olarak karşımıza çıkıyor.

Stalin 27 Eylül 1922’de, Lenin’in 26 Eylül 1922 tarihli mektubuna karşılık olarak Politbüro üyelerine bir mektup gönderdi. Lenin’in değişiklik önerilerinin bir kısmına karşı çıkan Stalin, kendisinin değil Lenin’in “aceleci davrandığını, bağımsızlık yanlısı güçlere destek sağladığını” savundu.

Partinin MK Genel Toplantısı (Plenumu) 5-6 Ekim 1922’de bu konuyu görüşecekti. Lenin çok şiddetli bir dış ağrısı çekiyordu, bu nedenle toplantıya katılmayacaktı. Ama kendi tutumunu net olarak göstermek üzere 6 Ekim 1922’de, “Egemen Ulus Şovenizmi ile Mücadele Üzerine Politbüro’ya Nota” başlıklı bir mektup gönderdi. Lenin sert bir üslupla şöyle diyordu:

Egemen Ulus şovenizmine karşı ölümüne bir savaş ilan ediyorum. Onu bu barbar dış ağrımdan kurtulur kurtulmaz tüm sağlam dişlerimle yiyip bitireceğim. Birliğin Merkez Yürütme Komitesi’nde sırayla bir Rus, bir Ukraynalı, bir Gürcü olmak üzere tüm üyelerce başkanlık edilmesi gereğinde mutlaka ısrar edilmedir.²¹

6 Ekim MK Plenumu Lenin’i destekledi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB’nin) kurulmasına ilişkin yasa tasarısını hazırlayacak yeni bir komisyon kurdu. Komisyonun hazırladığı yeni tasarı bütün cumhuriyetlerde tartışmaya açıldı. 30 Aralık 1922’de SSCB resmen kuruldu.

Lenin ezen ulusun milliyetçiliğine karşı yeni bir zafer kazanmıştı.

20 Lenin, *Lenin’in Son Kavgası*, çev: Meral Delikara Topçu, Öteki Yayınevi, 1999, s. 88–89.

21 Lenin, a.g.e., s. 95.

Siyasi başarının pratiğe yansımaları kendiliğinden olmuyordu. Kasım 1922'de Politbüro'dan Rikov'un da katıldığı komünistler arasındaki bir tartışmada, Ordjonikidze sinirlenerek Gürcü komünist Kabakhidze'yi tokatladı. Lenin bu olayı, Gürcistan'daki sorunları incelemekle görevlendirilmiş Dzerzhinsky ile 12 Aralık'ta yaptığı görüşmede öğrendi. Dzerzhinsky, Komisyon'a "Gürcistan Sorunuyla" ilgili bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor, Ordjonikidze ve Stalin'in Gürcistan ulusal sorun politikasını destekliyordu.

İşte, Lenin'in 30 Aralık 1922'de "Uluslar ya da Özerkleştirme Sorunu" üzerine aldırıldığı notlar, Rus milliyetçi davranışlarının yanlışlığı üzerineydi. Lenin, Gürcü komünistlere karşı takınılan zorba tavrı onaylamıyordu. Lenin büyük bir alçakgönüllülükle, bu sorunla yeterli biçimde ilgilenemediği için kendini "ihmalîlikle" suçluyordu. Ardından ekliyordu:

Rus olmayanları asıl Rusların zorbalığına karşı gerçekten korumamızı sağlayacak önlemleri almakta yeterli özeni gösterdik mi? (...) Sanmıyorum.

Stalin'in herkesçe bilinen 'milliyetçi sosyalizm' kını ile birlikte aceleciliği ve salt yöneticilik sevdasının bir noktada çok tehlikeli rol oynadığını düşünüyorum.²²

Lenin 31 Aralık 1922'de "ulusal sorun üzerine" notlarını yazdırmaya devam etti: Ezen ulusun milliyetçiliği ile ezilen ulusun milliyetçiliği arasında ayırım yapılması gerektiğine dikkat çekti. Ezilen ulus milliyetçiliğine karşı pozitif ayrımcılık yapılmalıydı. Ezen ile ezilen ulus arasındaki eşitsizlik zaten pratik yaşamda vardı. Bu eşitsizlik, büyük ulusun aleyhine çevrilmeliydi. Rus olmayanlara, geçmişte egeyen ulusun iktidarları tarafından gösterilen güvensizliğin, hakaretlerin bedeli şimdi ödenmeliydi. Azınlık uluslara tanınacak ayrıcalık ve hoşgörü artırılmalıydı.

Lenin Ordjonikidze'ye ibret alınacak bir ceza verilmesini öngörüyordu. Bu olaydaki politik sorumluluğun da Dzerzhinsky ve Stalin'e yüklenmesini istiyordu: "Bu gerçek **Büyük Rus Milliyetçiliği hareketinin** tüm politik sorumluluğu, elbette ki, **Stalin** ve Dzerzhinsky'ye yüklenmelidir."²³

Stalin sonrası Stalincilerin iktidar kavgası

Stalinci Beriya: Stalinci tasfiye yönteminin kurbanı oldu

Stalin 5 Mart 1953'te öldü. 15 Mart 1953'te Yüksek Sovyet, Devlet Güvenlik Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nı birleştirme kararı aldı ve bu örgütün başına Beriya'yı getirdi. Başlangıçta Beriya ve 1946'dan beri Politbüro üyesi olan Malenkov işbirliği yapıyordu. 15 Mart 1953'te Beriya ve Malenkov'a yakın isimler devletin önemli yerlerine atandı. Başbakan Malenkov'du, Beriya Başbakanın birin-

²² Lenin, a.g.e., s. 209.

²³ Lenin, a.g.e., s. 213.

ci yardımcısıydı. Devlet üzerindeki kontrol onların elindeydi.

Hruşçov bir biçimde Malenkov'u Beriya'dan kopardı. Bu yeteneği nasıl gösterdiği, Malenkov'u Beriya'ya karşı nasıl örgütlediği hala bir sır. Böylece Hruşçov-Malenkov ittifakı kuruldu ve diğer Politbüro üyeleri ikna edildi. Haziran 1953'te Beriya tutuklandı. Aynı yıl içinde hemen idam edildi.

Hruşçov XX. Kongre'de ajanlık suçlamasıyla 1953'te idam edilmiş olan Beriya'nın konumu üzerine konuştu. Stalin'in cinayetlerinde, kirli oyunlarında Beriya'nın rol aldığını ve ajan olduğunu söyledi. "Çeşitli kirli ve utanç verici davaların örgütlenmesinde ana rolü, partimizin azgın düşmanı, **yabancı istihbarat servislerinin ajanı**, Stalin'in güvenini çalan Beriya oynadı."²⁴

Hruşçov aslında Stalinci geleneği kullanarak bir Neo-Stalincist olduğunu gösteriyordu. Stalinci gelenek, kendi muhaliflerini **ajanlık suçlamasıyla** cezalandırmayı gelenek haline getirmişti. Bu değişmez bir şablondur. Hruşçov, Stalin'den öğrendiklerini uyguluyordu. Hruşçov'u destekleyen diğer Neo-Stalincist Politbüro üyeleri de bu geleneğe katılıyordu.

Hruşçov'a darbe

Hruşçov tatildeyken darbe planlandı. Hruşçov önemli bir tartışma için Moskova'ya çağrıldı. Darbeyi örgütleyenler Sjeljepin vasıtasıyla Sovyet gizli servisinden ve ordudan destek sağladılar. Toplantı Hruşçov'un yargılanma toplantısı oldu. Yöneltilen eleştirileri, Edward Crankshaw şöyle topluyor: Ekonomideki başarısızlık, tarım politikasının yanlışlığı, doğru olmayan yönetim tarzı, dış politikadaki başarısızlık, ordudaki terfilerde haksızlık yapması ve en önemlisi olarak kendi kişilik kültürünü yaratması, yoldaşlarından gelen görüşleri ciddiye almaması.

Hruşçov, bu eleştirilere karşı kendini umutsuzca savundu, anlamıştı ki, geldiği yöntemle gidecektir. Kararı kabul etmekten başka yapacak şey yoktu. Yerini Brejnev'e bıraktı.

Sona doğru

Stalin'den sonra başa gelen Hruşçov-Brejnev, Stalinizmin baskı ve terörünü eleştirmelerine rağmen, teorik görüşler ve pratik uygulamalar bakımından Stalinizmden kopamamışlardır. Onlar da Stalin gibi "tek ülkede sosyalizmin tamamlanabileceğine" inananlardır. Stalin gibi, dünya devriminin çıkarını değil, kendi uluslarının çıkarını en başa koymuşlardır. Korudukları ve savundukları sistem, Stalin'in kurduğu sistemdir. Onların yaptıkları ülke içi reformların hiçbirisi bu Stalinci yapıyı, sistemi değiştirmeyi hedeflememiştir. Parti içi demokrasi ve toplumda işçi demokrasisi işletilmemiş, Stalinci gelenek korunmuştur. Bu yüzden Neo-Stalincist olarak değerlendirilmelidirler.

Bürokratik diktatörlük bütünüyle yerleştikten sonra Sovyet toplumunun önün-

24 N.S. Hruşçov, *Kişî Kültüne Karşı*, çev: Ahmet Fethi, Pencere Yayınları, 1991, s. 59.

de iki yol vardı. Birinci yol devrimci yoldu: Devleti yöneten bürokrasinin iktidardan düşürülmesi gerekiyordu. İktidara gelen işçi sınıfı, ortak mülkiyetin temelleştirilmeden reformlar yoluyla ekonomiyi düzeltebilirdi. Geçiş toplumu olan Sovyetler, Batı devrimleri yardımıyla sosyalizme doğru ilerlemeye başlayabilirdi.

İkinci yol, bir biçimde Sovyet rejiminin kapitalizme geri dönmesiydi. Bu yıkım değişik yollarla olabilirdi: Burjuva karşı devrim biçiminde, dış müdahale ile veya bürokrasinin kendi iç bölünmesi temelinde bir kesimin kapitalizme dönüşü örgütlemesiyle vb.

Tarih sonuncu alternatifi doğruladı. Bürokrasinin bir kanadı başı çekerek kapitalizme giden taşları döşedi. Emperyalistlerden gerekli desteği de aldı kuşkusuz. Bu yola giren bürokrasi eskisinden farklı olarak sınıfsal bir karakter kazanmaya başladı. Bir zamanların bürokratları, yöneticileri, teknisyenleri, fabrika müdürleri, parti sekreterleri, Politbüro üyeleri, kapitalistler olarak sahneye çıktılar. Gorbaçov ve ekibi Stalin'in önderliğinde kurulan yozlaşmış işçi devleti yapısını olumsuzundan (tersinden) çözmüşler, karşı devrime ortam hazırlamışlardır. Gorbaçov'un uygulamaları kolektif mülkiyeti tasfiye ederek vahşi bir kapitalizmin yolunu açmıştır.

Stalin-Hruşçov-Brejnev zamanındaki bürokrasi, kendi iktidarının kaynağı olarak ortakçı mülkiyeti koruyordu; üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip değildi. Fakat Gorbaçov'la başlayan süreçte, Yeltsinci bürokrasinin kesin egemenliğinden sonra durum değişti. Bürokrasi burjuvalaşmaya başladı ve bu süreç azgın bir kapitalizmi her gün öreerek devam etti. Kapitalizmden sosyalizme doğru bir geçiş toplumu olan Sovyetler Birliği geriye kapitalizme döndü. Bugün artık Rusya'da kapitalizmin tüm boyutlarıyla yerleştiğini söyleyebiliriz.